

HUDEBNÍ ROZHLEDY 04

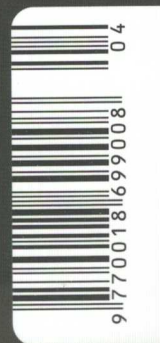
2019 / ročník 72 / cena 50 Kč

ALONDRA DE LA PARRA

prodaná nevěsta v drážďanech

VÁCLAV TALICH

george crumb: převozník na řece času

KLAVÍRNICTVÍ na rozcestí

PRŮMYSLOVÁ VÝROBA KLAVÍRŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH V DĚJINNÝCH SOUVISLOSTECH

IV. OD POLOVINY 50. LET DO ROKU 1989

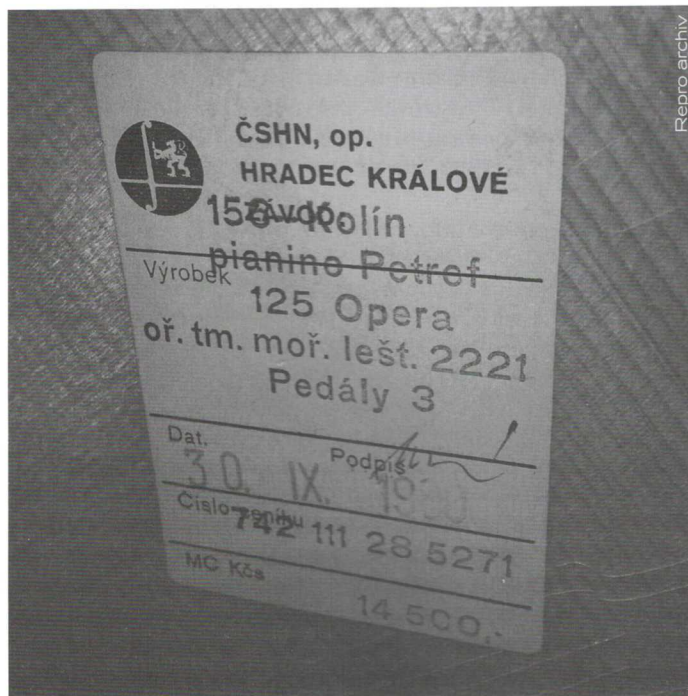
▸ Jakub Zahradník

Sloučením znárodněných, původně konkurenčních podniků v jeden celek vznikla v roce 1948 Továrna na piana a varhany, s. p. (přidány byly krnovské varhanářské firmy Rieger a Kloss), o rok později byla rozdělena na Továrnu na piana a Továrnu na varhany. Ale v roce 1958 byly výroby všech hudebních nástrojů sloučeny do jednoho podniku s názvem Československé hudební nástroje (ČSHN). Do nové mamutí korporace byly vedle klavírních firem (vyrábějících také ještě harmonia a cimbály) zahrnuty národní podniky Amati Kraslice (dechové nástroje), Cremona Luby (smyčcové a drnkací nástroje), TOFA Albrechtice (výroba pianových mechanik a dílků) a Harmonika Hořovice se svými provozy (zejm. podstatná výroba hlasů v Lounech). V provozech ČSHN se vyráběly také další nástroje, jako elektrické kytary (Jolana) či syntezátory (Delicia). Byla ustanovena Výrobně hospodářská jednotka (VHJ) ČSHN, v níž bylo soustředěno 44 výrobních závodů a jedna organizace obchodní – Melodia – se sítí 80 prodejen a skladů a s vlastním zahraničním obchodem Musicexport.

Klavírní výroba získala ústředí v Hradci Králové v bývalé továrně Petrofů. Jelikož majitelem se stal stát, nebylo zásadním problémem přičlenit další provozy, když to situace vyžadovala. Například truhlářskou a strojírenskou firmu v Hradci Králové, resonanční pilu v Chlumci nad Cidlinou, nábytkářskou továrnu v Týništi nad Orlicí. Podnik kooperoval se slévárnami ve Skuhrově nad Bělou a v Pilníkově, se šroubárny, dodavateli plstí, laků, lepidel atd.

Nešlo všechno ale tak snadno, jak by se mohlo zdát, jak popisuje ing. Radomír Malý, hlavní technolog VHJ ČSHN ve svých vzpomínkách z roku 2014, z nichž volně vybírám: „Například měla být údajně získána převratná technologie pro dokonalé odlití litinových rámců, tzv. V-proces, z Japonska. Šlo však o blamáž – ve skutečnosti chtěl technologii získat těžký průmysl pro výrobu tanků, k čemuž nedošlo. Zato se například dařilo odborné školit lesní personál pro získávání resonančního dřeva a snížit závislost na dovozu této suroviny. V roce 1956 došlo k průlomům technologie zrušením ručního leštění pianin a jeho nahrazením polyestery, což znamenalo radikální zkrácení rozpracovanosti výroby. Vhodný lak se podařilo získat ze západního Německa. Vyprojektována byla linka povrchových úprav, na jejíž realizaci se podílely dvě západoněmecké firmy (navzdory ideologickým překážkám). Ovšem převažující nedostatek devizových prostředků vedl ke stavbě vlastních specializovaných strojů. Ty byly potřeba zajistit v počtu vždy jen jednoho nebo pár kusů, a tak se danou problematikou začínalo vždy od nuly (konstruktéři se nemohli na tak malé zakázky specializovat). Někdy byly výsledky skvělé, jako v případě konstrukčně ojedinělých okližovacích lisů nebo lešticího a pastovacího stroje na ovinutí korpusů. Pro klávesnice byla vyřešena komplexní výrobní linka, která obsahovala unikátní stroje na rozřez klaviatur, číslování, broušení, lepení apod. Nepodařilo se však nikdy technologicky uspokojivě vyřešit výrobu strun – hladkých, ani oprádaných, ani ladicích kolíků. Problémy byly také s brusným papírem, který se nakonec dovážel ze Švýcarska.“

Co se jednotlivých klavírních továren sloučených v jeden podnik týče, ještě dlouho každá z nich produkovala nástroje své původní značky, byť v omezeném sortimentu. Posléze ale docházelo k ukončování výroby modelů značek Hofmann &

Pianina socialistické éry poznáte tak, že mají vzadu nalepený štítek s údaji, které dnes firmy považují za tajné...

Černý, Brož, Koch & Korselt, Dalibor, Kašpar, Marha, Lídla a Velík. Vedení ČSHN se rozhodlo ponechat na světě názvy jen těch nejslavnějších: Petrof, Scholze, August Förster (Czechoslovakia) a Rösler. Také se pokusilo etablovat značky nové: V případě zn. Fibich se to nepovedlo, v případě zn. Weinbach ano. V klavírní industrii se totiž německy znějící název vždycky uplatní... Značka Weinbach vznikla uměle pro případy těch zemí, kam dodávala výrobky východoněmecká továrna August Förster, aby si dvě odlišné značky Förster nekonkurovaly na jednom trhu.

Pokud se pianin týče, původní modely byly postupně vytěsňeny tzv. *unifikovaným modelem pianina* zavedeným roku 1957, který se mohl díky sjednoceným výrobním postupům vyrábět ve kterémkoli odštěpném závodě. Novinkou bylo postavení *výrobní linky* v hlavním závodě v Hradci Králové. Ta byla později převezena do bývalé továrny Förster v Jiříkově a v druhé polovině 80. let nahrazena novou, daleko komplexnější.

Prvním prototypem unifikovaného pianina byl model K 114 autorů Milana Klímy a Františka Voltra. Toho se nakonec vyrobily desetitisíce, ne-li statisíce. Je to to nejtýpičtější „žluté“ pianino, jaké stojí v každé škole i školce. Po stranách má opěry přezdívané „kozí nožky“.

Do oblíbenosti se dostala nízká pianina, a tak byly stanoveny tři výše baraše: 100, 110 a 120 cm. Tehdejší modely vysoké například 105, 114 či 127 cm jsou tedy postavené na baraši vysoké 100, 110, resp. 120 cm. Hledaly se kompromisy, jak zachovat co nejvíce shodných částí a zefektivnit výrobu, současně se došlo k poznání, že se musí zachovat určité charakteristické odlišující prvky pro jednotlivé značky (Petrof, Scholze, August Förster, Rösler a Weinbach). V Jiříkově se například ještě počátkem 70. let vyráběla pianina s odlišným litinovým rámem oproti ostatním provozům. Rösler (v České Lípě) byl až do svého konce (v 90. letech) vždy odlišný od modelů vyráběných v ostatních provozech. Jeho basová partie je užší, taktéž dusítko, má i jiné dělení mechaniky. Nově vniklá unifikovaná pianina se mohla stavět a dokončovat tam či onde, jejich výroba přesouvat. Takto například putovala výroba pianin značky Scholze: 1962–77 v Jihlavě, 1977–84 v Zákolanech, 1984–2002 v Jiříkově, 1995–2002 v České Lípě a dle potřeby i v Kolíně a Liberci.

Výrobkem, kterým se poměřuje světovost a prestiž, je ale *velké koncertní křídlo*. Výroba křidel byla v nových poměrech kompletně přesunuta do Hradce Králové. Stavěly se zde hlavně Petrofy, které doplňovala menší křídla značek Rösler, Scholze a Weinbach – těm se říkalo „němky“, neboť se jim zachovávala jistá konstrukční odlišnost. Stavba křidel August Förster, až na kuriózní nástroj Quattrochord (jehož se prý vyrobilo jen deset kusů), byla zřejmě po dohodě převážně ponechána východoněmecké továrně v Löbau.

V poválečných letech se nedařilo postavit konkurenceschopné křídlo. Není divu. Původní majitelé továren, konstruktéři a dílovedoucí byli odstaveni. Ministerským rozhodnutím byla prý také zlikvidována zásoba vyschlého resonančního dřeva (v rámci požadavku paušálně vyprázdnit sklady od všeho starého). Dokumentace k nástrojům byly zničeny. Například výkresy továrny August Förster byly vyvezeny na skládku, nepřežila dokonce ani dokumentace firmy Petrof...

V první polovině 50. let bylo založeno *vývojové oddělení*, jehož vybudováním byl pověřen Josef Prach. Ten byl předurčen ke kariéře stavitele pian. Ve svém dopise z 80. let (p. Fröhlichovi) píše: „*Měl jsem v životě štěstí jednak v tom, že jsem tomuto oboru propadnul, a také v tom, že jsem spolupracoval s vynikajícími odborníky, kteří rádi předávali svoje zkušenosti. Jedním z nich byl můj tchán, který pracoval ve Vídni sedm roků u firmy Bechstein, Berlin jako sesazovač a ladič pianin, a to před první svět. válkou, dalším byl Vaniček, dlouholetý pracovník fy Bösendorfer, sesazovač klavírů a ladič, a s ing. J. Göbelem jsem spolupracoval po dobu jednoho roku jako konstruktér a klav. technik. Mohl bych jmenovat i další, s nimiž jsem se stýkal u firmy Förster a Scholzeho synové Warnsdorf.*“ Svoje poznatky Josef Prach nakonec vtiskl do knihy Stavba klavírů a pianin a její problematika, která vyšla roku 1987. Z jeho prototypů koncertního křídla vzešel v 60. letech model Orchestra, v dalším desetiletí ho nahradil model Mondial, na jehož místo přišel na přelomu tisíciletí model Mistral – ikonické nástroje firmy Petrof.

Na první Prachův prototyp koncertního křídla hrál v roce 1956 na festivalu Pražské jaro mladý Svjatoslav Richter a byla to hned trefa do černého – Richter nedal od té doby na Petrof dopustit. Druhý a třetí prototyp byly o rok později umístěny v Praze do Rudolfiny a Obecního domu. Tam se s nimi seznámil další světový klavírista Arturo Benedetti Michelangeli a hned jich několik objednal. Další dva prototypy byly vystaveny na první poválečné světové výstavě v Bruselu – Expo 58, která se stala fenomenálním úspěchem československých barev na poli designu, filmu, architektury, divadla, šperku ad. Československý pavilon navštívilo šest milionů lidí a firma Petrof zde získala ocenění, které se hrdě skví na litinových rámech jejích pianodnes. Na pozadí těchto úspěchů probíhal ale ještě jeden docela jiný scénář: V rámci „likvidace antagonistických živel“ bylo v roce 1959 zavřeno pět členů rozvětvené rodiny Petrofových. 73letý Antonín jakožto původní majitel dostal celkem šest let (celý trest si ale neodpykal, neboť zemřel), jeho mladší bratr Vladimír pět. Další členové dostali „na převýchovu“ tři a půl, resp. dva a půl roku. V rámci této širší státní akce byli z klavírnícké branže uvězněni například také manželé Kašparovi či František Rous.

Uvolňující se atmosféra 60. let přinesla pokus o obrodu socialismu (tzv. *socialismus s lidskou tváří*). Skončila v roce 1968 známým vpádem „bratrských“ vojsk Varšavské smlouvy. Na osudy jednotlivých lidí tyto události vliv měly, ale na klavírnícký obor jako celek nikoli. Plynule se zvyšoval výkon – produkovaly se již ne tisíce, ale desetitisíce pian ročně, a hlavním odběratelem byl Sovětský svaz.

Z vlastní zkušenosti mohu k dobíhajícím značkám modelů pianin z 50.–60. let říci: mohou se sice vyskytnout dobré kusy, ale všeobecně nemívají kvalitu stejných nástrojů z předvá-

lečné doby. Je na nich vidět to, čemu se říká „socialistická práce“.

K pozdějším unifikovaným modelům pianin: Nižší modely (100–115 cm) se dost často vyznačují limity v pocitu ze hry – člověk má při stisku kláves často dojem těžké a nepříjemné hry a prakticky s tím nelze nic udělat. Také je mnohdy nelze ani intonérsky srovnat – jednotlivé tóny (hlavně kolem přechodu) jsou vzájemně odlišné – jeden je tupý, další dunivý a u dalšího třeba zní kovový alikvot málem více než základní tón. Zvukově bývají mnohá pianina zahuhlaná, zatímco jiná zase „křičí“. Vyšší pianina s baraší 120 cm jsou diametrálně lepší. Avšak pozor – zdaleka nelze tyto výrobky z doby socialismu paušálně odsoudit! Některé jsou zvukově i technicky pěkné.

A jaké modely se vyráběly? V 50. letech se například vyráběly pianina Rösler 95 (se spodní mechanikou), Fibich 110, 120 a 129, Scholze 120, později model Copelie 120 pod značkami Petrof, Scholze a Weinbach. Förster 127 a 129, Dalibor 129. Pianina Petrof nesla ještě dlouho stará označení A, B, C atd.

Unifikovaná pianina vyráběná od 60. let se dělí podle výšky na:

- nízká pianina s baraší 100 cm – Petrofy té doby mají výšku 105 cm, model Harmonie 4 – 106 cm, pianinům Rösler byly přiřknuty poetické názvy Aida 103, Rigoletto 108, dále to byla Barcarola, Cantilena, Nocturno, Preludio, Arietta a Talisman. Weinbach o výšce 100 cm dostal přídomky Akademik, nebo Largo, Antik 102, bez přídomku Weinbach 104 (čísla vždy označují výšku nástroje v cm)
- střední modely Petrof postavené na baraší 110 cm se nazývají Klasik 114, International 112, další značky jsou Weinbach 114, Rösler 113, Scholze 112 a Scholze Novela 114
- vysoké modely zn. Petrof mají označení Opera 125 a Concertino 126; Weinbach 124 (ten se oproti Petrofům zvukově odlišuje)

U křidel je situace následovná: Jedno křídlo může být skvělé a další zvukově i technicky průměrné. Mnohdy je zvuk křidel „ucinkaný“ – většinou následkem „prolití“ kladívek. Výrobky z té doby mohou (ale nemusí) mít problematické součásti – jednou jsou to struny, jindy kladívka, mechanikové dílky atp. Kdo ví, jak vykřeše z leckterého křídla skvost. Křídla jsou označována, jak je v Čechách zvykem, římskými číslicemi. Tehdejší řada Petrof: I – 282 cm, II – 242 cm, III – 193 cm, IV – 172 cm, V – 155 cm, VI – 145 cm. Model o délce kolem 210 cm v řadě absentuje. Vyráběla se též křídla i pianina ve stylových provedeních – chippendale, demichippendale, barok, rokoko apod., přes 90 % z nich šlo na vývoz. Přechodně se také vyrábělo obří křídlo Petrof, které mělo (podle modelu Imperial fy Bösendorfer) přidané klávesy v basu, zakryté malým odklápěcím víkem – neujalo se však.

Nebývalý vzmach ve výrobě českých pian můžeme sledovat na přírůstku opusových čísel. V 60. letech se vyváželo již do dvašedesáti zemí světa... Na výrobu prvních 100.000 opusů potřebovala původně samostatná značka Petrof sto let (1864–1964). Na dalších 100.000 v podmínkách mamutího podniku ČSHN let pouze 10 a na dalších 100.000 již jen 5 let, což se pak opakovalo ještě tři pětiletí po sobě (!). Také Försterů, Weinbachů, Röslerů, Scholzeů a dalších značek se za dobu socialismu vyrobilo dobře 200.000. Klavírní průmysl takových rozměrů byl ve znamení kvantitativní na úkor kvality. Přesto si česká pianina udržela nejlepší klavírnickou úroveň ze všech továren východoevropské proveniencie a rozhodně se neztratila ani v konkurenci světové.

Opouštíme naše dnešní vyprávění v době, kdy se v českých zemích pianina vyráběla ještě ve čtyřech regionech – východních, severních a středních Čechách a na jižní Moravě. Marasmus doby se tiše hlásil, nikdo ale netušil, že by vůbec mohlo dojít k rozpadu mocného Sovětského svazu a co to přinese (a odnese). Ale o tom zase příště. ■